

SLAVENSKA FILOLOGIJA

PRILOZI JUBILEJU
PROF. EM. MILENKA POPOVIĆA

 PF press

Nakladnik:

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti
FF press

Za nakladnika:

Dr. sc. Vlatko Previšić, red. prof.

Urednici:

Dr. sc. Željka Čelić, doc.

Dr. sc. Tetyana Fuderer, izv. prof.

Recenzenti:

Ddr. sc. Natalia Kaloh Vid, doc.

Dr. sc. Ol'ga L. Palamarčuk, red. prof.

Lektura i korektura:

Željka Čelić

Tetyana Fuderer

Fotografija:

Zvonimir Ibrišević

ISBN

978-953-175-590-0

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000937484

SLAVENSKA FILOLOGIJA

PRILOZI JUBILEJU PROF. EM. MILENKA POPOVIĆA

FF press

MMXVI

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti

Солодухо, Эдуард М. (2008) *Теория фразеологического сближения. На материале языков славянской, германской и романской групп*. Москва: Издательство ЛКИ.

Финк, Желька (2010) *О хорватских и русских фразеологизмах с компонентами letvica и планка в И вновь продолжается бой*. Сборник научных статей, посвященных юбилею д.ф.н., проф. С. Г. Шулешковой. Гл. ред. В. М. Мокиенко (с. 258–262). Магнитогорск: ГОУ ВПО «Магнитогорский государственный университет», Межкафедральный словарный кабинет им проф. Б. А. Ларина СПбГУ, Ernst-Moritz-Arndt-Universität.

Шанский, Николай М. (1985) *Фразеология современного русского языка*. Москва: «Высшая школа».

WHAT MAKES A DIFFERENCE? ON THREE RECENT PHRASEOLOGICAL CALQUES IN CROATIAN

The first part of the paper deals with a group of idioms common to many European languages, international idioms and calques. The second part analyses three recent phraseological calques from English, their meaning and use in contemporary Croatian texts.

Key words: *Croatian, phraseology, three recent phraseological calques from English*

ANITA HRNJAK

FITONIMI U RODNO OBILJEŽENOJ FRAZELOGIJI HRVATSKOGA I RUSKOG JEZIKA¹

U članku se analiziraju hrvatski i ruski rodno obilježeni frazemima s fitonimom ili fitonimskom izvedenicom kao komponentom. Budući da je riječ o frazemima koji su u upotrebi rodno ograničeni i odnose se isključivo ili najčešće na referenta jednog od dvaju spolova, cilj je utvrditi u kojoj mjeri fitonimska komponenta utječe na stvaranje rodno obilježenog frazeološkog značenja svojim simboličkim, metaforičkim i kulturološkim potencijalom, a koliku važnost pritom imaju vizualnost pozadinske slike i gramatički rod fitonima.

Ključne riječi: *fitonim, frazeološko značenje, rodno obilježena frazeologija, hrvatski jezik, ruski jezik*

*На севере диком стоит одиноко
На голой вершине сосна.
И дремлет, качаясь, и снегом сыпучим
Одета, как ризой, она.*

*И снится ей все, что в пустыне далекой,
В том крае, где солнца восход,
Одна и грустна на утесе горючем
Прекрасная пальма растет.*

М. Ю. Лермонтов

1 Na važnost lingvističke analize leksema u razumijevanju njihova metaforičkog potencijala o kojem uvelike ovisi književna analiza pjesništva i pjesničkih slika, ukazao je još davne 1936. godine L. V. Ščerba, jedno od najvećih imena ruske lingvistike. Ščerba je jedan od svojih znanstvenih radova posvetio lingvističkoj analizi Ljermontovljeve pjesme *Сосна*, slobodnog prijevoda *Ein Fichtenbaum steht einsam* H. Heinea. Kroz usporedbu s njemačkim originalom Ščerba dokazuje kako je Ljermontovljevi prijevod formalno sasvim točan i stvara prekrasnu pjesničku sliku, ali u osnovi je vrlo udaljen od osnovne ideje Heineove pjesme koja je Ljermontovu poslužila kao predložak (Шчерба 1936: 99). Osnovni razlog tome je prijevod njemačkog fitonima *Fichtenbaum* (smreka) ruskim *сосна* (bor). Iako je s formalne strane riječ o adekvatnom prijevodu, Ščerba ističe da Heineu zasigurno nije bila bitna botanička vrsta drveta te da je upotrijebio upravo fitonim *Fichtenbaum* koji je muškog gramatičkog roda umjesto fitonima *Fichte* ženskog gramatičkog roda, koji se kao sinonim češće upotrebljava za tu vrstu drveta, s namjerom

¹ Članak je nastao kao rezultat rada na projektu *Application of phraseological theory in phraseography* (HRZZ).

da pjesmom na metaforičkoj razini oslika neostvarivu ljubav muškarca prema ženi. Pritom je u pjesničkoj slici za žensku stranu upotrijebljen metaforički potencijal fitonima ženskog gramatičkog roda *Palme* (palma). Na taj se način u Ljermontovljevoj pjesmi s fitonimom *сосна* ženskog gramatičkog roda u potpunosti izgubila ljubavna motivacija njemačkog originala kojeg su vjerojatno bili svjesni drugi prevoditelji iste Heineove pjesme na ruski jezik, budući da su kao prijevodni ekvivalent njemačkom *Fichtenbaum* koristili druge fitonime za drveće muškog gramatičkog roda. Primjerice, A. A. Fet koristi fitonim *дуб* (hrast) koji čak ni ne označava zimzelenu vrstu drveta, a F. I. Tjutčev *кедр* (cedar). Vidljivo je dakle, kako su prevoditelji itekako bili svjesni metaforičkog i rodnog potencijala spomenutog fitonima.

1.1. Taj isti metaforički i rodni potencijal leži u osnovi frazeološkog značenja velikog broja fitonima koji se pojavljuju kao komponente hrvatskih i ruskih frazema u potpunosti ili djelomično ograničenih u upotrebi s obzirom na spol referenta. Analiza fitonimskih rodno obilježenih frazema može poslužiti kao dobra ilustracija specifičnosti, složenosti i slojevitosti procesa frazeologizacije u kojem, osim vizualnog aspekta usporedbe u pozadinskoj slici i gramatičkog roda fitonimske komponente, u obzir treba uzeti i metaforički i simbolički potencijal fitonima u stvaranju rodno obilježenog frazeološkog značenja.

2. Korpus rodno obilježenih frazema s fitonimom kao komponentom čini 8 hrvatskih i 37 ruskih frazema² u čijem sastavu nalazimo fitonime kojima se označavaju vrste drveća, cvijeća i ukrasnih biljki, voća i povrća, trava i šumskih plodova.

2.1. Najbrojniju skupinu rodno obilježenih frazema hrvatskoga i ruskog jezika s fitonimom kao komponentom, čine frazemi u kojima se izgled žene, njena ljepota, svježina i privlačna put uspoređuju s plodovima različitih sorti voća. Činjenica da ova brojna skupina sadržava samo frazeme koji su u upotrebi ograničeni tako da se odnose isključivo ili češće na referenta ženskog spola, potvrđuje tezu eminentne ruske frazeologinje N. V. Telije da je rodnoj frazeologiji koja se odnosi na ženu, u velikoj mjeri svojstvena tzv. gastronomska konceptualna metafora, prema kojoj se fizički privlačna žena doživljava kao slastan zalogaj (Телия 1996: 263). Naime, u frazemima ovoga tipa frazeološko značenje proizlazi iz usporedbe s prirodnom ljepotom plodova voća, ali

² Korpus frazema koji su predstavljeni u ovome članku preuzet je iz doktorske disertacije autorice pod nazivom *Rodni elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji*, u kojoj se, između ostalog, analizira i neobičan nesrazmjer u broju prikupljenih rodno obilježenih hrvatskih i znatno brojnijih ruskih frazema. Takav odnos objašnjava se prije svega mnogo bogatijom leksikografskom i frazeografskom tradicijom u ruskom jezikoslovlju, zbog čega je u ruskim općim i frazeološkim rječnicima fiksiran bitno veći broj frazema općenito, a samim time i veći broj rodno obilježenih frazema. Osim toga, napominje se da je hrvatskoj i ruskoj leksikografiji i frazeografiji svojstven drugačiji pristup u sastavljanju rječnika i odabiru frazema koji će u njima biti fiksirani. Dok je u osnovi ruskih frazeoloških rječnika prisutan maksimalistički pristup, u hrvatskoj frazeografiji zasad ne postoji rječnik tezaurskog tipa.

pozadinska slika svakako osim vizualnih, uključuje i druge osjetilne asocijacije, među kojima je i predodžba o zamamnom ukusu zreloga ploda. U dvama hrvatskim i dvama ruskim frazemima kao drugi dio usporedbe u strukturi poredbenog frazema nalazimo jabuku, plod koji se u slavenskom folkloru smatra simbolom ljepote i zdravlja. Stoga se u frazemima *kao crvena (rumena, zlatna) jabuka, rumen kao jabuka, румяный (краснощёкий) как <наливное (августовское)> яблоко* i *щёки у кого как <наливные (антоновские)> яблоки* očituje shvaćanje svojstveno jezičnoj slici svijeta obaju analiziranih jezika o tome da se dobro zdravlje kao optimalno fiziološko stanje organizma odražava u privlačnom fizičkom izgledu čovjeka, te svi navedeni frazemi opisuju osobu koja je privlačna jer ima rumenu, zdravu boju lica. Pritom se ovi frazemi u upotrebi gotovo isključivo odnose na ženu ili dijete, neovisno o njegovu spolu. U hrvatskom frazemu *kao crvena (rumena, zlatna) jabuka* i ruskim *румяный (краснощёкий) как <наливное (августовское)> яблоко* te *щёки у кого как <наливные (антоновские)> яблоки* uz imeničku se komponentu upotrebljavaju pridjevi koji potenciraju boju kao simbol savršenosti ploda koji ionako u simboličkom i metaforičkom smislu nosi vrlo pozitivnu konotaciju. Ova tri frazema možemo smatrati folklorizmima, frazemima svojstvenima folklornom izričaju koje rjeđe susrećemo u svakodnevnom govoru.

U obama analiziranim jezicima nalazimo i usporedbu s breskvom, plodom koji se osim privlačnim izgledom ističe i specifičnom glatkom i mekanom kožom. Hrvatski frazem *kao breskva (breskvica)* i njegov ruski ekvivalent *как персик* upotrebljavaju se kako bi se njime opisala lijepa mlada djevojka svježeg izgleda i privlačne boje puti, a mekana baršunasta koža i lagano rumenilo obraza opisuju se kroz usporedbu sa zrelim plodom breskve u frazemu *щёки (кожа) у кого как персик*.

Ostale sorte voća koje se pojavljuju kao frazeološka sastavnica, specifične su za ruske frazeme. Njima se općenito ljepota ili pojedini segmenti ženske ljepote opisuju kroz usporedbu s malinom, višnjom, trešnjom ili jagodom. Ljepotu žene općenito opisuju frazemi svojstveni folklornom izričaju *как ягода (ягодка) <зрелая> i как малина (малинка)*. U njima je lijepa žena uspoređena s plodom jagode i maline. Iako se najčešće koriste za referenta ženskog spola, njima se može opisivati i lijepo dijete, neovisno o spolu. Privlačne, izrazito crvene usne kao neizostavan dio ženske ljepote, opisuju se frazemima *губы у кого как малина, губы у кого как спелая вишня* te *губы (губки) у кого как черешни* kroz usporedbu s plodom maline, višnje ili trešnje. U njima je osobito naglašena ranije spominjana tzv. gastronomska konceptualna metafora jer je riječ o usnama koje svojim izgledom izazivaju osjetilne asocijacije povezane s poljupcem. Oblik i boja privlačnih ženskih očiju u frazemu *глаза (глазки) у кого как черешни* uspoređeni su s trešnjama, a na privlačnost tamne puti u žene ukazuje frazem *смуглая как вишенка* utemeljen na usporedbi s bojom zrele višnje.

Od dosad navedenih frazema nešto je drugačiji frazem *грудь у кого с фигу* jer je jedan od rijetkih frazema s fitonimom kao komponentom koji ima negativnu konotaciju.

taciju. On se odnosi na ženu koja ima nerazvijene grudi, što se smatra neprivlačnim, budući da ideal ženske ljepote uključuje izražene obline. Stoga se frazem često koristi uz ironičan i podrugljiv ton. Samo frazeološko značenje utemeljeno je na vizualnosti pozadinske slike kroz usporedbu malenih grudi s plodom smokve.

2.2. Prema brojnosti slijedi skupina frazema s fitonimskom komponentom koja se odnosi na različite vrste drveća. Od fitonima koji se odnose na drveće kao frazeološke komponente rodno obilježene frazeologije, pojavljuju se bor, jela, jablan, hrast, jasika, breza, palma i smokva. Pritom se hrvatski fitonimi *jasika* i *jela* te ruski *сосна*, *березка*, *пальма* i *смоковница* odnose na ženu kao referenta, a *jablan* i *hrast* (rus. *дуб*) povezuju se s muškarcem kao referentom. Razlog tome djelomično leži u gramatičkom rodu navedenih leksema, ali rodna određenost ovih fitonima dobrim je dijelom povezana i s njihovim simboličkim i metaforičkim potencijalom. Naime, u folkloru, simbolizmu i mitologiji različitih indoevropskih naroda, pa tako i Slavena, velika se pažnja pridaje drveću, a sama sintagma *arbor vitae* (*drvo života*) opterećena je složenom simbolikom i kozmolojskim sadržajem, a s tim je u izravnoj svezi i simbolizam *muškoga* i *ženskoga stabla* (Ladan 2006: 509).

Na primjer, hrvatski frazem *jak kao hrast* i ruski *рослий как дуб* odnose se na snažnog muškarca jake tjelesne građe i u dobroj formi, a u svojoj pozadini imaju sliku drveta snažnog debla, koje je poznato po tome da može narasti do zadivljujućih dimenzija. Slika ogromnog stabla aludira na snažnu tjelesnu građu, ali fizička snaga muškarca u njemu je uspoređena prije svega s izuzetnom snagom ovog drveta kao građevnog materijala, cijenjenog zbog njegove izdržljivosti i dugovječnosti. Međutim, za shvaćanje podrijetla i značenja ovih dvaju frazema jednako je važno i znanje o počasnom mjestu hrasta u slavenskoj kulturi i njegovoj bogatoj simbolici. Hrast se u praslavenskoj mitologiji povezuje s bogom gromovnikom, simbolizira snagu i muški princip, a u slavenskim narodnim vjerovanjima i folkloru predstavlja samog muškarca (CAD: 141). Isključivo na visokog i najčešće vitkog muškarca odnosi se i hrvatski frazem *visok kao jablan*. Utemeljen je na usporedbi s vrstom drveta koja se odlikuje visokim rastom, a dojam osobite elegancije daje mu vitko, vretenasto stablo s tankim i uzdignutim granama.

Na ženu kao referenta najčešće ili isključivo odnose se preostali frazemi s fitonimskom sastavnicom koja se odnosi na vrstu drveta. Vitkost kao iznimno cijenjeno i poželjno svojstvo ženskog vanjskog izgleda koje joj daje osobitu privlačnost i gracioznost, u hrvatskom se jeziku opisuje frazemima *tanka kao jasika* i *vitka (vita) kao jela*. Njima u ruskom jeziku značenjski odgovaraju poredbeni frazemi *стройная как березка*, *стройная как сосна (сосенка)*, *стройный как пальма*. Ovaj tip frazema u hrvatskom i ruskom jeziku utemeljen je na usporedbi žene s vrstama drveća koje svoj elegantan izgled duguju tankom deblu i značajnoj visini koju mogu dosegnuti. U hrvatskim frazemima vitka se žena uspoređuje s jasikom i jelom, a u ruskim se poredbe-

nim frazemima trodijelne strukture u C-dijelu pojavljuju breza, bor i palma. Frazemi u kojima se vitka žena uspoređuje s brezom i borom, rječnički su fiksirani s pridjevskom sastavnicom u ženskom rodu, čime se ukazuje na to da su u upotrebi u potpunosti ograničeni na referenta ženskog spola. Izbor vrste drveta u sastavu hrvatskih i ruskih frazema ne začuđuje s obzirom na njihov izgled i široku rasprostranjenost na teritoriju na kojem se hrvatski i ruski jezik govore, te osobito s obzirom na bogatu simboliku i kulturološki potencijal koje breza ima u slavenskim narodnim vjerovanjima i ruskoj kulturi. U slavenskim vjerovanjima breza simbolizira žensko načelo kao suprotnost hrastu, drvetu poistovjećenom s muškim načelom te je u istočnoslavenskom folkloru poštovana kao sveto drvo koje simbolizira nevinost, čistoću i predstavlja personifikaciju djevojke (CAD: 156). Usto se u mnogim lingvokulturološkim istraživanjima ističe nacionalno-specifični kulturološki potencijal motiva breze kao jedne od tzv. konstanti ruske kulture.

U određenoj je mjeri neočekivana usporedba s palmom u ruskom frazemu koji se u rječnicima navodi s pridjevskom sastavnicom u muškom rodu, ali se u upotrebi najčešće upotrebljava da bi se njime opisala vitka žena. Palma je stablo karakteristično za tople, tropske i subtropske krajeve, ali je ipak zbog specifičnog izgleda pronašlo svoje mjesto kao frazemska komponenta upravo u ruskome jeziku.

Drvo smokve pronalazimo u ruskome frazemu *бесплодная смоковница* koji se koristi sa značenjem *neplodna žena, žena koja nije sposobna začeti (zatrudnjeti)*³. Ovaj frazem razlikuje se od svih dosad analiziranih frazema. Prije svega, riječ je o supstantivnom frazemu u kojem frazeološko značenje nije utemeljeno na usporedbi, već na poistovjećivanju žene s fitonimskom komponentom, a specifičan je i zbog svog biblijskog podrijetla. Naime, možemo ga povezati s Evanđeljem po Mateju (Mt 21, 19) u kojem nailazimo na prisporodu o smokvi koja se sasuši i usahne nakon što ju Isus proklinje jer nije donijela ploda (Бирях; Мокиенко; Степанова 1998: 535). S obzirom na to da je sposobnost da rađa ono što ženu biološki primarno razlikuje od muškarca, upravo ta sposobnost postaje jedan od neizostavnih elemenata koncepta ženstvenosti koji se očituje u ovome frazemu. Stoga odsutnost reproduktivne sposobnosti žene, iako neplodnost može biti prisutna i kod muškaraca, nosi svojevrsnu stigmatu, pa se nesposobnost rađanja čak i u suvremenoj kulturi često promatra u negativnom kontekstu kao određena mana. Frazem se upravo iz tog razloga često koristi uz ironičan prizvuk.

2.3. Brojni rodno obilježeni frazemi s fitonimom ili fitonimskom izvedenicom kao komponentom koja se odnosi na određenu vrstu cvijeća, svojstveni su samo ruskome jeziku. Svi frazemi toga tipa odnose se isključivo ili najčešće na osobu ženskoga spola, a

³ Ovaj frazem ima i drugo, rodno neobilježeno značenje kojim se ironično opisuje čovjek čiji je rad besmislen, ne donosi nikakvih rezultata. To značenje u ovome radu ne uzima se u obzir.

najbrojniji su oni koji opisuju žensku ljepotu⁴. U frazemima *как маков цвет* sa značenjem *vrlo lijera* i *расцвети как мак* (*маков цвет*) sa značenjem *prolješati se* nalazimo usporedbu s makom, dok na osnovi usporedbe s ružom nastaju frazemi *красивая* (*прекрасная*) *как роза* (*розан, розанчик*) sa značenjem *vrlo lijera* i *расцвети как роза* (*розанчик*) sa značenjem *prolješati se*. Riječ je o frazemima koji ljepotu žene dovode u vezu s nenadmašivom prirodnom ljepotom cvijeća, a smatraju se folklorizmima, iako primjeri potvrđuju da se ponekad upotrebljavaju i u suvremenom ruskom razgovornom jeziku. Osim njihova rodno ograničenja u upotrebi, u obzir treba uzeti i često prisutno dobno ograničenje jer se najčešće upotrebljavaju u odnosu na mlađu žensku osobu. Simbolički potencijal koji u navedenim frazemima imaju fitonimske komponente koje se odnose na mak i ružu, u ovom se slučaju u velikoj mjeri temelji na simboličkoj boji cvijeta. Naime, i mak i ruža prototipno se povezuju s crvenom bojom koja simbolički, između ostaloga, predstavlja životnu snagu, mladost i ljepotu (Chevalier; Gheerbrandt 1987: 79-81). Treba uzeti u obzir i simboliku ruže koja se u slavenskim vjerovanjima povezuje s ljepotom i zdravljem te se u svadbenim običajima poistovjećuje s nevjestom (СД4: 468).

Važnost vizualnog dijela pozadinske slike s istim dvama fitonimima očita je kod frazema *рдеть/зардеться* (*краснеть/покраснеть*) *как маков цвет* i *рдеть/зардеться* (*краснеть/покраснеть*) *как роза*. Njima se opisuje ženska osoba, obično mlađa, koja se crveni od nelagode. Ipak, nazivi cvijeća ni ovdje nisu lišeni svoje pozitivne simboličke konotacije što je moguće objasniti time da se sramežljivost i plahost smatraju pozitivnim i poželjnim osobinama mlade djevojke u ruskoj kulturi.

Frazemi *белая* (*бледная*) *как лилия* i *чистая как лилия* utemeljeni su na usporedbi s ljiljanom. Prvi od njih odnosi se na ženu nježne, svijetle puti, drugi na nevinu, neiskvarenu ženu. U osnovi prvog frazema nalazimo usporedbu svijetloputog profinjelog lica s bojom bijelog ljiljana, a u drugom je za značenje bitan simbolički potencijal ovoga cvijeta. Naime, žena koja nije sklona grijehu i porocima, uspoređuje se s ljiljanom, cvijetom bijele boje koji simbolizira čistoću i nevinost. U kršćanstvu se ovaj cvijet pojavljuje kao atribut pojedinih svetaca, a bitno je da se povezuje i s Djevicom Marijom u ikonografiji blagovijesti gdje se nalazi u rukama anđela Gabrijela koji joj navješćuje da je začela po Duhu Svetomu (МНМ: 591). Stoga je ljiljan znak duhovne i tjelesne čistoće (Ladan 2006: 492).

⁴ Ženska ljepota je i u cjelokupnom korpusu rodno obilježenih frazema hrvatskoga i ruskoga jezika zastupljena velikim brojem frazema. Velik broj ruskih rodno orijentiranih frazeoloških istraživanja ističe kako je upravo fizička ljepota važan dio složene slike žene realizirane u jeziku, a uvriježeno mišljenje da se fizička ljepota smatra važnijom za ženski spol potvrđuju i lingvistička istraživanja koja kao metodu koriste asocijativni eksperiment, a polja asocijacija kao sredstvo objektivizacije koncepata (Hrnjak 2015: 76-77).

Potočnica i maslačak također se pojavljuju kao sastavnice ruskih rodno obilježenih frazema. Frazem *глаза* u koro *как незабудки* utemeljen je na usporedbi plavih očiju s bojom cvijeta potočnice i koristi se gotovo isključivo za ženu kao referenta. I ovdje je cvijet kao drugi dio usporedbe izabran s namjerom da se iskoristi njegov pozitivni simbolički potencijal kako bi se naglasila ljepota takvih očiju, a ne samo njihova boja. Supstantivni frazem *божий одуванчик* odnosi se na staru, tihu i bespomoćnu osobu, najčešće ženu. O etimologiji ovoga frazema nema mnogo podataka, ali neovisno o samom podrijetlu frazema njegovo značenje moguće je objasniti jednom od univerzalnih konceptualnih metafora koja čovjeka poistovjećuje s biljkom. U dubinskoj strukturi ovoga frazema pronalazimo sliku maslačka, poljskog cvijeta kod kojeg se nakon faze cvjetanja pojavljuju sjemenke poredane na taj način da vrh biljke poprima karakterističan izgled bijele pahuljaste lopte. Budući da se sjemenke šire pomoću vjetera, biljka je u tom obliku vrlo krhka. Metaforički prijenos značenja ovdje je utemeljen na sličnosti sijede staračke glave protijeđene kose i maslačka s bijelim paperjastim sjemenkama poslaganima u obliku kugle. Pritom je moguće pretpostaviti da pridjevska komponenta *божий* aludira na činjenicu da je takav star i onemoćao čovjek u Božjim rukama, a i najmanji dašak vjetera, u prenesenom smislu, može biti uzrokom kraja njegova zemaljskog života.

2.4. U korpusu rodno obilježenih fitonimskih frazema ruskoga jezika pronalazimo i frazeme s fitonimom koji se odnosi na plodove nekih povrtnih sorti. Kupus se pojavljuje kao sastavnica u frazemu *одетая как капуста*. Odnosi se na pretjerano slojevito odjevenu ženu koja se šaljivo uspoređuje s glavicom kupusa sastavljenom od mnogobrojnih slojeva listova. Kako izrazito mnogo slojeva odjeće nije svojstveno elegantnom odijevanju, tako se ovaj frazem koristi s ironičnim ili čak podrugljivim prizvukom. Vizualnost pozadinske slike u ovome slučaju osnova je frazeološkog značenja.

Frazem *старый хрен* upotrebljava se u dvama značenjima: 1. *star* (*stariji*) *мушкарac*; 2. *чангрizав стари* (*stariji*) *мушкарac*, *старо гундало*, *зановијетало*. Frazem je utemeljen na metaforičkom poistovjećivanju stare osobe muškog spola s hrenom, povrtnom biljkom pikantna okusa, a za drugo frazeološko značenje važna je činjenica da ona starenjem dobiva sve intenzivniji okus koji mnogima nije ukusan, tj. u pozadini frazema nalazimo metaforu koja čovjekovu neugodnu i nepoželjnu karakternu osobinu povezuje s osjetom okusa. U upotrebi frazem poprma šaljiv prizvuk i/ili negativnu konotaciju.

Frazem *гороху обвѣлась* odnosi se na ženu koja je zatrudnjela izvan braka, a stigma izvanbračne trudnoće koja postoji i u današnjem suvremenom društvu, očituje se u ironičnoj motivaciji značenja. Ovdje je implicitno prisutna slika velikog trudničkog trbuha koji je navodno uzrokovan pretjeranom konzumacijom graška, jedne od mahunarki koje su poznate po tome da izazivaju abdominalno nadimanje. Frazem je moguće povezati i s motivom čudesnog začeca čestog u slavenskom folkloru. Naime,

u slavenskim bajkama često se susreće motiv žene koja zatrudni nakon što je pojela plod jagode, jabuke ili graška (CД2: 282-284). Frazem u upotrebi gotovo uvijek prati ironičan ili podrugljiv prizvuk.

Iako gljive prema botaničkoj klasifikaciji nisu povrće, mogli bismo ih uključiti u ovu podskupinu jer su u naivnoj slici svijeta, koja se u velikoj mjeri ogleda u frazeologiji, one uvelike shvaćene kao biljna vrsta namijenjena prije svega konzumaciji kao hrana. Frazem *старый гриб* odnosi se na starog onemoćalog muškarca, a slika u njegovoj pozadini prikazuje gljivu koja svojim oronulim izgledom odaje da je stara i stoga neprikladna za branje i jelo. Frazem u upotrebi najčešće poprima šaljiv prizvuk i/ili negativnu konotaciju.

2.5. Dva frazema ruskog jezika *зарос <цетиной> как кактус* кто i *колючий как кактус* odnose se isključivo na neobrijanog muškarca, a utemeljeni su na vizualnosti pozadinske slike kroz usporedbu s kaktusom, ukrasnom biljkom koja ima bodlje. Frazem *колючий как кактус* specifičan je utoliko što se njegovo značenje ne odnosi neposredno na izgled muškarca, već pozadinska slika izaziva drugu osjetilnu asocijaciju jer se odnosi na neugodu fizičkog dodira s neobrijanom bradom takva čovjeka koja bocka poput bodlji kaktusa.

2.6. U trima ruskim rodno obilježenim frazemima nalazimo usporedbu vitke i/ili gibljive žene s vinovom lozom i trskom. Frazem *стройный (гибкий, тонкий) как лоза* bez obzira na kanonski oblik naveden u rječnicima, u upotrebi se najčešće odnosi na referenta ženskog spola. Kao C-dio trodijelnog poredbenog frazema u njemu nalazimo leksem *лоза* koji se u ruskom jeziku upotrebljava u dvama značenjima: kao naziv za stabljiku vinove loze i kao jedan od naziva za ivu, vrstu drveća iz porodice vrba. S obzirom na upotrebu pridjeva *гибкий* kao jedne od varijanata pridjevske sastavnice, moguće je pretpostaviti da je kao temelj usporedbe u ovome frazemu iskorištena stabljika vinove loze koja je tanka i savitljiva, te se lako prilagođava prostoru na kojem raste i često se omotava i savija oko prirodnih prepreka. Frazemi *гибкий как тростинка* (*тростиночка*) i *тонкий (худой) как тростинка (тростиночка)* utemeljeni su na usporedbi sa stabljikom trske, a u njima pronalazimo usporedbu gibljivog i vitkog ženskog tijela s iznimno tankom i savitljivom stabljikom trske. Posljednja tri frazema rječnički su fiksirana s pridjevskom komponentom u muškom rodu, ali mogu se smatrati rodno obilježenima jer se u upotrebi najčešće koriste kada se odnose na ženu.

3. Provedena analiza pokazala je kako se i na relativno malenom broju frazema lako uočava sva složenost frazeologizacije i značenja frazema, osobito kada se tome doda i element rodne obilježenosti i ograničenosti u upotrebi s obzirom na spol referenta.

Fitonimi kao komponenta ovdje analiziranoga korpusa rodno obilježenih frazema hrvatskoga i ruskog jezika, češće se pojavljuju u frazemima obaju jezika koji se odnose na ženu kao referenta. Pritom se isključivo na ženu odnose frazemi s nazivima za voće i cvijeće. Razlog tome treba tražiti u činjenici da fitonimi koji označavaju nazive voća i

cvijeća u stvaranju frazeološkog značenja, između ostalog, unose pozitivnu simboliku ljepote, a ljepota kao koncept u frazeološkoj slici svijeta hrvatskoga i ruskog jezika općenito se povezuje prije svega s vanjskim izgledom žene.

U stvaranju frazeološkog značenja fitonimi sudjeluju kao vizualni dio pozadinske slike te ga motiviraju kao dio kognitivnog mehanizma metaforizacije jer su u osnovi i poredba i metafora, na osnovi kojih nastaje frazeološko značenje, u kognitivnom smislu utemeljeni na istoj mentalnoj operaciji – uspoređivanju dviju različitih domena i razumijevanju stvari i pojava iz jedne domene na temelju stvari i pojava iz druge domene.

U određenom broju frazema fitonimi unose i specifičan simbolički i kulturološki potencijal. Vidljivo je to svim podskupinama analiziranog korpusa, ali najočitiije je u frazemima s fitonimskom komponentom koja se odnosi na određenu vrstu drveta. Važnost simboličkog, metaforičkog i kulturološkog potencijala fitonima kao frazeološke komponente u rodno obilježenoj frazeologiji ogleda se upravo u činjenici da gramatički rod fitonima često odgovara biološkom spolu referenta, ali to nije uvijek tako. Stoga gramatički rod sam za sebe ne može biti signal rodne obilježenosti frazema.

I na kraju, ako nakon provedene analize promotrimo problematiku simboličkog potencijala fitonima pri prevodenju predstavljenu na početku ovoga članka, možemo potvrditi da uistinu samo jedna riječ nosi u sebi toliko nijansi značenja i konotacija da može odrediti kako jedan frazem, tako i cijelu pjesmu.

LITERATURA

- Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain (1987) *Rječnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- Fink-Arsovski, Željka (2002) *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb: FF Press.
- Hrnjak, Anita (2015) *Rodni elementi u hrvatskoj i ruskoj frazeologiji*, doktorska disertacija (rukopis). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Ladan, Tomislav (2006) *Etymologicon*. Zagreb: Masmmedia.
- Бирих, К., Александр; Мокиенко, М.; Валерий, Степанова, И., Людмила (1998) *Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник*. Санкт-Петербург: Фолио-Пресс.
- МНМ = *Мифы народов мира. Энциклопедия* (под ред. С. А. Токарева) (2008) электронное издание.
- СД1 = *Славянские древности. Этнолингвистический словарь* (под ред. И. И. Толстого) (1995) Т. 1. Москва: «Международные отношения».
- СД2 = *Славянские древности. Этнолингвистический словарь* (под ред. И. И. Толстого), (1999) Т. 2. Москва: «Международные отношения».

- СД4 = Славянские древности. Этнолингвистический словарь (под ред. И. И. Толстого), (2009) Т. 4. Москва: «Международные отношения».
- Телия, Н., Вероника (1996) *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Языки русской культуры.
- Щерба, В., Лев (1957) *Опыты лингвистического толкования стихотворений. II. «Сосна» Лермонтова в сравнении с ее немецким прототипом* в Щерба, В., Лев (1957) *Избранные работы по русскому языку (с. 97-109)*. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР.

PHYTONYMS IN GENDER-MARKED PHRASEOLOGY OF CROATIAN AND RUSSIAN LANGUAGE

The article discusses Croatian and Russian gender-marked idioms with a phytonimic component. The focus of the analysis presented here is to determine in what way and in what degree a phytonimic component influences the gender-marked phraseological meaning of an idiom that can be used predominantly or exclusively to refer to male or a female person. Therefore the analysis takes into account symbolic, metaphorical and culturological potential of phytonimic components appearing in the analyzed corpora.

Key words: *phytonym, phraseological meaning, gender-marked phraseology, Croatian language, Russian language*

NEDA PINTARIĆ

EWA KOMOROWSKA

EVA TIBENSKÁ

UNIVERZALNI SLAVENSKI KORIJENI U LEKSEMIMA I FRAZEMIMA KOLOREMA¹

Autorice su u radu analizirale 23 kolorema (osnovne kromatske i akromatske boje s njihovim nijansama) sa sličnim korijenima u 6 slavenskih jezika (polazišni je hrvatski jezik, zatim se navode primjeri za poljski, ruski, staroslavenski, slovački i poljski jezik). Iako je sličnost među njima velika, pronađene su razlike u pojedinim fonemima (u nijansama) te u distribuciji i kolokaciji kolorema s drugim imenicama ili glagolima. Boja je zastupljena i u pragmafrazokoloremima navedenih jezika koji nose metaforizirano značenje.

Ključne riječi: *rječotvorje, kolorem, pragmatika, pragmakolorem, pragmafrazokolorem, etimologija*

UVOD

U ovom radu tema su pridjevni leksemi boje čije jedinice nazivamo *koloremima*. Nakon tablice koja čini korpus leksema boje (kolorema), prilazi se etimološko-semantičkoj analizi pojedine skupine leksema uz značenjske promjene u suvremenim slavenskim jezicima i osnovne fonološke alternacije u odnosu na staroslavenski, praslavenski i / ili indoeuropski prajezik (prema etimološkim rječnicima navedenima u popisu literature). U trećem dijelu rada usporedit će se slični i različiti frazemi sa stavnicom boje, tj. frazokoloremi. Ovdje smo se odlučili na pridjevne oblike kolorema koji su osnovom za imeničke derivate (npr. *bjelina, crvenilo, sivilo, crnčiti* itd.). Tablica sadržava osnovne kromatske i akromatske boje i njihove nijanse. Zanimljivo je da veći broj nijansi ima crvena boja, kao i akromatske nijanse sive boje između bijele i crne. Neki leksemi s nijansama bivaju rjeđe korišteni, kolokacije su im u narodnim pjesmama povezane s pticama (*suri orao*) ili bojom kose (*ruse kose, sijeda kosa*), s bojom konjske masti (*konj sivac, dorat, vranac, zelenko*), bojom obraza (*rumeni obrazi*) itd. Polazišni jezik u tablici je hrvatski. U ovoj skupini kolorema samo jedna boja nedostaje u hrvatskome (boja preplanule kože koja ima korijen *smeđ* u navedenim jezicima), dok ju svi ostali uspoređivani jezici imaju. Isto tako arhaičan je oblik *gnjed* u hrvatskom jeziku,

¹ Rad je dio projekta *Komparativnoslavističke lingvokulturalne teme* (HRZZ).